

Polítiques familiars a Catalunya: una primera aproximació¹

Lluís Flaquer
Cristina Brullet

Universitat Autònoma de Barcelona
lluis.flaquer@uab.es
cristina.brullet@uab.es

Resum: L'objectiu de l'article és exposar les conclusions d'un estudi en el qual s'ha analitzat la política familiar a Catalunya, tant la que és competència de l'Estat espanyol com la que ha impulsat, com a política pròpia, el Govern autònom de la Generalitat de Catalunya mitjançant el Programa Integral de Suport a les Famílies (PISF) aprovat l'any 1993. L'estudi ha volgut respondre a la pregunta següent: El Govern de la Generalitat està impulsant un model coherent de política familiar? La política familiar de la Generalitat, si bé es declara de vocació universalista, mostra a la pràctica un caràcter clarament assistencialista. En general, ha mancat direcció i voluntat política per a la implementació de les mesures proposades al PISF. El retard en la formació de noves famílies és degut a la precarietat actual dels contractes de treball, però també a la inexistència d'una política d'habitatge social. Les joves parelles tampoc no disposen de prestacions universals per fills a càrrec, fet que contribueix també a la baixa fecunditat de les dones catalanes. Les mesures per facilitar la conciliació de la vida laboral i la vida familiar —a banda els permisos per maternitat i parentalitat, que són competència de l'Estat espanyol— no s'han implementat. Així, una de les característiques més

1. Aquest és el títol d'una recerca efectuada pels mateixos autors per encàrrec de la Fundació Bofill (Barcelona, Fundació Bofill, en premsa). L'article en fa la presentació i n'ofereix les conclusions finals.

rellevants del nostre sistema de benestar és el seu baix nivell de desmercantilització i desfamiliarització. És a dir, la família (principalment les dones) a Catalunya és, avui, la font principal d'assistència de la ciutadania.

Resumen: El artículo expone las conclusiones de un estudio en el que se ha analizado la política familiar en Cataluña, tanto aquella que es competencia del Estado español como la que ha impulsado, como política propia, el Gobierno autónomo de la Generalitat de Cataluña a través del Programa Integral de Soporte a las Familias (PISF) aprobado en el año 1993. El estudio responde a la pregunta siguiente: ¿El Gobierno de la Generalitat está impulsando un modelo coherente de política familiar? La política familiar de la Generalitat, si bien se declara de vocación universalista, muestra en la práctica un carácter claramente asistencialista. En general, ha faltado dirección y voluntad política para la implementación de las medidas propuestas en el PISF. El retraso en la formación de nuevas familias se debe a la precariedad actual de los contratos de trabajo, pero también a la inexistencia de una política de vivienda social. Las jóvenes parejas tampoco disponen de prestaciones universales por hijos a cargo, lo que contribuye también a la baja fecundidad. Las políticas para facilitar la conciliación de la vida familiar i la vida laboral —que van más allá de los permisos de maternidad y parentalidad, que son competencia del Estado español— no se han implementado. Es decir, las familias, más en concreto las mujeres, son, hoy por hoy, la principal fuente de asistencia de la ciudadanía en Cataluña.

Abstract: *This article explains the conclusions of a study which analyses the family policy in Catalonia, both the Spanish State policy as well as the Autonomous Catalan Government of the Generalitat, through the Integral Programme of Support for Families (PISF) passed in 1993. The research answers the following question: is the Generalitat Government carrying out a coherent model of family policy in Catalonia? The family policy of the Generalitat, though it claims to be universal in its measures is, in practice, clearly charitable and selective. In general, it has lacked direction and political will in the implementation of the PISF proposals. The formation of new, young families has been slowed down not only by the precarity of labour contracts in Spain and Catalonia but also by the inexistence of state housing policy. Nor do young couples have universal subsidies for children, which has also contributed to the low birthrate in Catalonia. The measures to help the reconciliation of work and family life —apart from the maternity and parental leave which depend on the Spanish State— have not been implemented. That is to say, the family in Catalonia is (above all the women), at this moment in time, the main source of welfare.*

Presentació

Polítiques familiars a Catalunya: una primera aproximació és un estudi, encarregat per la Fundació Jaume Bofill, sobre un tema que actualment rep una atenció preferent a diversos països europeus, però que al nostre país encara no havia pogut ser analitzat globalment i a fons. Es tracta d'una primera aproximació a una problemàtica que presenta interrogants de gran envergadura en relació al paper que poden tenir o han de tenir les polítiques familiars en els estats del benestar, però també una certa indefinició del seu objecte d'estudi, una forta dispersió dels materials que demana analitzar i una fragmentació de competències entre les diverses administracions.

L'estudi ha adoptat un enfocament comparatiu, ja que el tema ens ve d'Europa i la varietat de tradicions i de situacions que trobem a la Unió aconsellen examinar, sempre que es pugui, les dades d'un país respecte dels altres, o, si més no, de la mitjana del conjunt. En el cas de Catalunya, això sovint no ha estat possible, atès que la majoria de les dades homologades disponibles són de caràcter estatal i, per tant, ens hem hagut d'accontentar amb la mitjana espanyola. Només per posar un exemple: al nostre país no disposem de les dades sobre la despesa en protecció social calculades seguint el sistema SEEPROS, cosa que ens hauria permès l'avaluació dels programes de la Generalitat segons nivells europeus.²

Cal assenyalar els límits de l'objecte d'estudi en aquesta recerca. En primer lloc, no hem fet l'anàlisi de les posicions dels actors polítics i dels agents i moviments socials sobre la qüestió familiar. Es tracta d'un àmbit que fins avui ha merescut una atenció escassa per part dels investigadors a Espanya i a Catalunya, però que tanmateix pren un relleu considerable si es vol explicar la gènesi, el desenvolupament i l'estat actual de les polítiques familiars a Catalunya. Per tant, en futures recerques convindria aplegar dades i efectuar anàlisis sobre aquesta qüestió crucial. En segon lloc, ens hem centrat gairebé exclusivament en les polítiques familiars del Govern central en el territori català o de l'Administració de la Generalitat de Catalunya. Som conscients que aquesta visió és parcial i que un estudi aprofundit de la política familiar a Catalunya requeriria també una anàlisi de les polítiques de suport a les famílies desplegades per part de les administracions locals (diputacions i municipis d'unes certes di-

2. Sabem que l'Institut d'Estadística de Catalunya treballa en la producció d'aquest nou tipus d'indicadors referits a Catalunya i esperem que aviat els faci públics.

mensions) i de totes les accions i programes a càrrec del voluntariat, del tercer sector i de totes aquelles associacions i entitats que presten serveis a les famílies. Un tercer tema que hem deixat deliberadament de banda i que només hem tractat de forma tangencial han estat les polítiques de vellesa. Les polítiques familiars a Europa no acostumen a considerar o a incloure en els seus programes la cura de les persones ancianes dependents. Segons la nostra opinió, el fet que a la majoria dels països europeus no es consideri l'atenció als vells com una part de la política familiar no és degut tant al fet que des de fa temps una part important de la gent gran no conviu amb els seus fills com al fet més bàsic que dones i homes se senten moralment menys obligats a tenir personalment cura dels seus pares quan a aquests els falta l'autonomia en la vida quotidiana, ja que l'Estat, el mercat o el voluntariat asseguren la seva atenció mitjançant serveis residencials, domiciliaris o d'altres. En canvi, a Catalunya l'atenció als ascendents es considera una obligació moral, certament viscuda de manera ben diferent segons el gènere: són les dones les qui fan el treball de cura i atenció als ascendents propis i, molt sovint, als del seu marit o parella. Aquest aspecte de forta obligació moral i personal ens diferencia notablement dels països del nord, i per això entenem que ara per ara, a Catalunya, tota intervenció política que busqui la conciliació de les responsabilitats familiars i laborals —la clau de volta de la política familiar a Europa— hauria de considerar tant mesures d'atenció als infants com a la gent gran dependent. D'altra banda, existeixen ja un bon nombre d'informes, més o menys crítics, sobre les polítiques de vellesa del Govern de la Generalitat de Catalunya i de la resta d'administracions.

Un dels nostres objectius ha estat abastar aquells àmbits que podrien constituir el nucli central de les polítiques familiars. I hem optat, en aquesta primera aproximació, per aprofundir en les problemàtiques tractades més que no pas per elaborar un informe-catàleg. Es tracta, doncs, d'un estudi crític que vol donar a conèixer la diversitat i les contradiccions de les polítiques públiques que van dirigides a les famílies a Catalunya dins el marc de la Unió Europea. Cal tenir ben present, malgrat tot, que les nostres conclusions tenen un caràcter provisional i temptatiu, atès que moltes de les dades necessàries per a la contrastació de les nostres hipòtesis es troben disperses, o bé són opaques o inaccessibles.

L'estudi comprèn, primer, un seguit de consideracions teòriques sobre el contingut, l'abast i les orientacions més recents de la política familiar a Europa. Aquest apartat era necessari per tal de perfilar mínimament el camp en què ens movem, atesa la dificultat per cenyir un àmbit en què abunden concepcions diferents i definicions

sovint discordants. A continuació s'examinen l'evolució recent de les estructures sociodemogràfiques al nostre país, la legislació catalana sobre família i el marc jurídic que determina el repartiment de competències entre les diverses administracions. A l'apartat següent es presenta una introducció a la política familiar a Catalunya i a Espanya. En particular, ens centrem en l'anàlisi global del Pla Integral de Suport a les Famílies (PISF) (1993), en la mesura que constitueix el principal document que recull les orientacions més importants de la política familiar del Govern de la Generalitat. Les polítiques familiars desplegades a Catalunya són analitzades, en la seva formulació i en la seva implantació, en tres grans apartats: els plans de suport a la formació de noves famílies (especialment pel que fa a les polítiques d'habitatge), el suport econòmic que l'Estat presta a les famílies i les mesures de conciliació entre la vida laboral i la vida familiar.

Conclusions

Les preguntes que ens interessava contestar són les següents: Podem dir que la Generalitat impulsa un model coherent de política familiar a Catalunya? Podem dir que les diverses mesures que hem anat revisant en aquest estudi obeeixen a un seguit de principis —explícits o no, conservadors o progressistes—, o bé es tracta d'intervencions políticament descoordinades entre si? Podem identificar una lògica interna darrere les polítiques que hem anat especificant en els àmbits ressenyats?

La nostra primera resposta és que, malgrat l'intent i l'esforç de concertació tècnica de les diverses mesures sectorials que comporta l'aprovació del PISF, no sembla que hi hagi un veritable pla director que orienti les mesures cap a uns objectius clars. Certament, hi ha posicionaments ideologicopolítics conservadors, explícits i clars, per part dels responsables polítics del PISF: poca intervenció de l'Estat per preservar la llibertat de la família i suport a les famílies per reforçar la institució. També hem assenyalat en el seu moment la probable influència del familisme cristià en aquests plantejaments. Ara bé, l'anàlisi de les mesures proposades al PISF i l'anàlisi de les actuacions de la Generalitat als darrers temps acaba mostrant que la seva política familiar és molt contradictòria. A més, el seu pragmatisme extrem ho pot ser perquè ni dins ni fora de l'Administració catalana no hi ha hagut fins avui cap debat entorn de la política familiar entre les diverses formacions polítiques.

Com ja s'afirma manta vegada al llarg de l'estudi, la impressió que hem extret de l'anàlisi del PISF és que més aviat sembla un calaix de

sastre en un doble sentit: per una banda, s'hi han entaforat un munt de mesures que tenen poc o no gens a veure amb la política familiar tal com avui s'entén a Europa; i, d'altra banda, s'hi formulen mesures progressistes (amb el mateix llenguatge que es fa servir a d'altres països de la Unió Europea) que després no han tingut cap realització a causa de la falta de voluntat política per portar-les a terme (per exemple, fer campanyes per augmentar la participació dels homes en el treball familiar). Entre d'altres contradiccions del PISF, una de les seves paradoxes més grans és que l'únic programa de política familiar que gestiona en exclusiva el govern de la Generalitat des d'abans del 1993 (és a dir, abans de l'aprovació del PISF), el de la protecció a les famílies nombroses, ni tan sols hi és esmentat.

D'altra banda, després que el PISF ha romàs en estat letàrgic durant uns quants anys, avui experimenta un procés de reviscolament (creació el 1997 de la Comissió d'estudi sobre família i habitatge i de la Comissió d'estudi sobre conciliació laboral i família; creació el 1998 de l'Observatori Català de la Família en funcions de consell assessor). Al seu dia el PISF va complir la comesa de posar la qüestió de la política familiar a l'agenda política de la Generalitat, però difícilment es pot considerar un instrument de política familiar en sentit estricte. Les nostres reserves no són únicament tècniques, sinó també de fons. Un pla de suport a les famílies hauria de tenir en compte sobretot les problemàtiques de la gran majoria de les famílies amb fills i altres persones a càrrec i tenir una aplicació més universalista que assistencialista (el PISF del 1993 es declara de vocació universalista, però l'acció política de la Generalitat mostra una pràctica assistencialista). El principi de subsidiarietat, proposat com a màxima inspiradora de les actuacions considerades al PISF del 1993, esdevé a la pràctica una coartada per a la inacció i per deixar les obligacions familiars damunt les espatlles de la gran majoria de ciutadans —especialment les ciutadanes, que són les que dediquen més recursos temporals i més assistència personal al grup familiar. En la situació actual, els ciutadans i les ciutadanes han de poder exhibir algun motiu especial que els faci creditors d'ajuts, ja sigui una pobresa extrema o bé la desgràcia de tenir un fill minusvàlid o disminuït psíquic. Si a la majoria dels països europeus les polítiques públiques adreçades a les famílies tenen una vocació bàsicament universal, és aquest el camí que hauria d'inspirar també qualsevol actuació en aquest camp. En definitiva, el que assenyallem és allò que el mateix PISF manifesta a la seva presentació, però que no compleix. Vegem ara les reflexions més concretes a què ens ha portat cada un dels àmbits.

En països en què la societat de benestar està més desenvolupada,

és possible iniciar la formació d'una família sense tenir una ocupació amb contracte indefinit o un pis en propietat, perquè els ciutadans saben que tenen garantides unes rendes mínimes i que moltes de les seves necessitats poden ser cobertes mitjançant ajudes diverses de l'Estat. A Catalunya, en canvi, els ciutadans cal que siguin molt prudents, perquè, considerant l'escàs nivell de protecció social de què gaudeixen, no gosen formar una família sense tenir abans una feina estable i disposar de la seguretat que dona la possessió d'un habitatge en propietat. Aquesta sensació d'inseguretat i de desprotecció és un dels factors més importants que frena la formació de noves famílies, cosa que representa, en general, un retard important en l'acompliment de desigs i projectes personals legítims propis de la vida adulta.

En aquest sentit, una cosa que caldria canviar radicalment és la política d'habitatge, per començar a fomentar amb una forta voluntat política els allotjaments de lloguer social subvencionats amb fons públics. Però també, al mateix temps, convindria establir un programa de sosteniment de renda per a joves que busquen la seva primera feina. Al nostre país, només tenen dret a la prestació d'atur aquelles persones que ja han treballat i que, per tant, han cotitzat. Com que aquest no és el cas de molts joves, si volen emancipar-se de la seva família d'origen no tenen cap més solució que aconseguir una ocupació amb contracte indefinit, cosa que, a causa de la situació del mercat de treball, pot representar una llarga espera. Aquesta circumstància els fa caure irremissiblement sota la dependència familiar fins que assoleixen la inserció laboral definitiva.

Però si es retarda el projecte de convivència familiar i la fecunditat de les dones joves, no és únicament a causa de la precarietat dels contractes de treball. Un cop casats, els ciutadans i les ciutadanes de Catalunya saben que la vinguda del seu primer fill provocarà una minva molt considerable del seu nivell de vida i que, per tant, no s'ho poden permetre sense una certa consolidació de les seves perspectives professionals. En absència de les prestacions universals per fills a càrrec que trobem a gairebé tots els països europeus, l'única font d'ingressos per fer front a les despeses generades per un fill són les rendes del treball, i això fa dependre la natalitat gairebé només del bon estat de salut del mercat de treball. A la majoria dels estats de la Unió Europea els subsidis familiars per fills són considerats un dret dels menors, una empara perquè no caiguin en la pobresa i en els seus efectes derivats, i representen un ajut molt important per a les famílies amb fills a càrrec. Els infants i els joves són considerats un bé social que cal protegir des de l'Estat, que n'assegura el creixement físic i social en les millors condicions possibles. Al nostre país, en

canvi, l'import dels subsidis familiars és baixíssim, no s'ha actualitzat en els darrers vuit anys i el nombre dels seus beneficiaris és molt reduït; de tal manera que aquests subsidis ni tan sols s'acosten als que ofereixen els països que també els asseguren amb finalitats obertament assistencialistes. Primer de tot, convindria encetar un debat públic per calibrar els beneficis socials d'una possible revaloració de l'import de les assignacions i d'una ampliació progressiva de la cobertura de les prestacions per fills a càrrec fins a abastar la totalitat de les famílies. En cas que es fes així, el programa actual de protecció a les famílies nombroses deixaria de tenir sentit. Amb unes prestacions mensuals generoses, adreçades a totes les famílies amb fills a càrrec, els descomptes de les companyies de transport o d'alguns establiments comercials, oferts a les famílies nombroses, apareixerien com a escorrialles. A més, els subsidis per fills a càrrec també constituirien una garantia contra la pobresa infantil, sovint derivada de la monoparentalitat.

El PISF argumenta a favor de les polítiques adreçades a facilitar la conciliació entre ocupació i família. Segueix fil per randa algunes propostes que ha fet la Unió Europea entorn de la necessitat d'implementar polítiques perquè homes i dones puguin compaginar millor les responsabilitats professionals i familiars. A la pràctica, però, hem comprovat l'escassa voluntat política del Govern de la Generalitat per portar a terme aquests compromisos. Ara bé, cal reconèixer que la Generalitat ha fet durant els darrers anys una política educativa important per escolaritzar els infants de tres a cinc anys, però tanmateix ha oblidat el seu compromís al PISF d'augmentar la xarxa d'escoles bressol per a infants de zero a tres anys i de promoure prestacions diverses per als infants d'entre zero i sis anys (beques de transport, menjador, suport escolar). Al contrari, aquests serveis, que són un instrument important per assolir l'equitat educativa de tots els infants i per facilitar la formació i la inserció laboral de les mares, no solament no s'han generalitzat, com es proposava al PISF, sinó que les guardaries laborals dependents de la Generalitat han tendit a reduir-se. En segon lloc, les mesures de flexibilització del mercat de treball no van en la direcció d'afavorir la conciliació ocupació-família, sinó que semblen respondre en exclusiva a interessos empresarials. L'actuació de la Generalitat als últims anys a favor de la flexibilització horària i la millora dels drets laborals de les persones amb familiars dependents a càrrec ha estat mínima, per no dir nul·la, exceptuant el seu suport a la millora dels permisos per maternitat i parentals per a la cura dels infants petits. La Generalitat ha donat suport a les polítiques de desregularització del mercat de treball que ha portat a terme el Govern espanyol, mesures que, en ge-

neral, han propiciat l'augment de contractes de treball de caràcter temporal al mateix temps que augmentava la precarietat i la inseguretat dels treballadors i les treballadores. Les mesures relatives a repensar els temps d'organització de la ciutat no han estat adoptades, malgrat les iniciatives en aquest sentit per part de l'administració local, amb la qual es podia haver treballat conjuntament. D'altra banda, no s'ha plantejat tampoc cap acció ni cap programa orientat a promocionar una participació més gran dels homes en el treball domèstic familiar, i això malgrat l'existència de l'Institut Català de la Dona, que podia haver impulsat campanyes adients, tal com s'ha fet a d'altres comunitats autònomes. En definitiva, les mesures de conciliació ocupació-família —a banda els permisos per maternitat, paternitat i parentalitat, que no són competència de la Generalitat— han brillat més aviat per la seva absència. La conseqüència d'aquesta no-intervenció és que la gran majoria de les ciutadanes de Catalunya continuen carregant amb responsabilitats que, en part, també corresponen als homes adults i joves del grup familiar i a l'Estat. Aquest, i en particular l'actual Govern de la Generalitat, fa molt poc per augmentar o promoure la provisió de serveis de suport a les famílies mitjançant fórmules públiques, mixtes o privades (per exemple, incentivant i regulant escoles bressol a les empreses privades, a més d'ampliar-ne la xarxa pública).

Ara bé, cal també reconèixer que un dels motius primordials que han fet que les polítiques familiars no hagin arrelat ni hagin tingut una expansió important al nostre país ha estat l'existència d'un consens bàsic tàcit entre les principals forces polítiques sobre la inconveniència o la inoportunitat de plantejar aquesta mena de propostes durant els anys posteriors a la transició democràtica. En aquella conjuntura, l'enllestiment de les reformes legislatives bàsiques necessàries per adaptar l'ordenament jurídic als nous principis constitucionals (igualtat entre els cònjuges, filiació, avortament, divorci, parelles de fet, etc.), com també la implementació de polítiques per a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones —especialment dirigides al món laboral—, apareixien com a temes prioritaris, i això probablement va impedir el desenvolupament d'altres polítiques adreçades a les famílies, que ara trobem a faltar.

Val a dir, però, que els partits polítics tampoc no van ser esperonats per part de moviments populars o d'associacions de famílies que forcessin la inclusió a l'agenda política de noves iniciatives en aquest sentit. Una de les diferències més significatives entre la política familiar a Catalunya i a la majoria de països d'Europa és que en aquests hi ha una tradició d'associacionisme familiar consolidada i sostinguda per diverses forces de l'espectre polític que defensen

prestacions i serveis a les famílies com una necessitat bàsica a càrrec de l'Estat del benestar. En alguns dels països europeus, l'associacionisme familiar és molt fort i, per tant, també ho és la pressió popular a favor del manteniment dels programes existents o del plantejament de noves demandes. El fet que les associacions familiars se situïn en diversos sectors de l'arc polític i ideològic fa que tinguin un caire força pragmàtic i que sigui fàcil de trobar un terreny d'entesa i de compromís entre elles. En canvi, a casa nostra les escasses associacions existents fins fa relativament poc han tingut un caràcter marcadament confessional i fonamentalista i s'han dedicat a propugnar un determinat model molt conservador de família en comptes de fer propostes en termes de polítiques públiques per donar suport a les diverses formes i relacions familiars. Tanmateix avui aquest panorama podria estar canviant a Catalunya, ja que darrerament s'ha constituït alguna associació familiar de caràcter laic, orientada a la defensa dels interessos pràctics dels seus associats i que té tendència a formular les seves reivindicacions en clau més política que ideològica.

Però l'escassa demanda de política familiar a Catalunya, entesa segons els criteris de la majoria dels països europeus, ens porta novament a la pregunta que formulàvem al principi de les nostres conclusions. Davant la qüestió de si la política familiar a Catalunya planteja un model coherent, podríem respondre alhora de forma negativa i afirmativa. Negativa, perquè fins ara els esforços desplegats per les administracions han estat relativament minsos, poc debatuts i políticament poc coordinats. Però si escandallem quina és la filosofia que hi ha al darrere dels programes d'intervenció adreçats a les famílies, o d'aquells que manquen, un cop hem apamat quines són les seves realitzacions i les conseqüències podem donar, en canvi, una resposta afirmativa sobre un model implícit de política familiar que s'explica per les relacions que a Catalunya es propicien entre la família i l'Estat del benestar.

Una de les característiques més rellevants del nostre sistema de benestar és el seu baix nivell de desmercantilització i de desfamiliarització. És a dir, seguint les aportacions d'Esping-Andersen, entenem per desmercantilització la possibilitat per part dels ciutadans i les ciutadanes de mantenir el seu nivell de benestar quan no participen en el mercat laboral. D'altra banda, per desfamiliarització entenem la possibilitat per part de les persones de mantenir el seu nivell de benestar sense haver de dependre totalment dels seus familiars i parents, tant pel que fa al sosteniment de la seva renda com per a l'ús de serveis en cas de necessitat.

Doncs bé, la nostra tesi és que bona part de les intervencions de

la Generalitat en el camp de la política familiar tendeixen a sustentar aquestes característiques del sistema de protecció social que promou. Ja ens hem referit a la seva escassa desmercantilització quan hem insistit en la necessitat que els ciutadans de Catalunya tenen d'estar plenament integrats al mercat de treball si volen formar una família i, sobretot, tenir un fill. Les rendes del treball són les úniques que els garanteixen una vida digna, sense que puguin aspirar a rebre transferències monetàries en concepte de càrregues familiars. El programa de manteniment de rendes està orientat a aquells que ja estan integrats al mercat de treball, bàsicament al sosteniment dels caps de família en atur, benefici que avui s'ha fet extensible a les dones que fan treball remunerat. Per tant, deixa fora de la seva cobertura tant els joves que busquen la seva primera feina com les dones sense ocupació laboral. El fet que aquestes categories de la població no tinguin dret a cap mena de prestació d'atur les situa fora de l'òrbita de l'Estat del benestar i les fa caure sota la dependència familiar. Un jove que es vulgui emancipar de la seva família d'origen o una mestressa de casa que es vulgui separar del seu marit ho tenen difícil en l'estat actual del mercat de treball i del sistema de protecció social.

El sistema de relacions familiars no depèn tan sols dels efectes del mercat de treball, sinó sobretot dels ajuts que l'Estat del benestar proporciona o no a les famílies. Si la família multigeneracional ha perdut un pes tan gran a Catalunya als darrers anys, és gràcies a l'ampliació de la cobertura del sistema de pensions i a la revaloració del seu import que es va produir sota el govern del PSOE poc després de la seva victòria electoral el 1982. Tanmateix la família nuclear continua tenint una estructura força tradicional i patriarcal a causa de l'absència d'altres beneficis de l'Estat del benestar, com ara un programa universal de sosteniment de rendes o de mesures de conciliació entre la vida laboral i la vida familiar. El model d'Estat del benestar que tenim a Catalunya va ser dissenyat amb la finalitat de protegir les persones integrades al mercat de treball, bàsicament els caps de família, contra els riscos que podien derivar de la desocupació, la malaltia, la invalidesa o la jubilació. La seva protecció prioritària tenia sentit perquè ells eren els encarregats de donar cobertura a la resta dels membres de la unitat familiar, situats sota el seu aixopluc i en principi exclosos de les prestacions socials. El problema que podia ocasionar la dependència dels joves i de les dones ni tan sols es plantejava. En el cas dels joves, la seva emancipació, que coincidia amb el seu matrimoni, es produïa poc després de l'acabament del servei militar, que era el moment en què es considerava que ja eren homes fets i drets, preparats per formar una família. D'altra

banda, les dones, en casar-se, passaven sense solució de continuïtat de la dependència dels pares a la del marit. Les úniques dones caps de casa eren les vídues, i és per aquesta raó que gaudien de la pensió de viduïtat. Aquest sistema, que potser va tenir algun sentit en la societat tradicional dels anys quaranta i cinquanta, quan van prendre forma els estats del benestar, avui se'ns ha fet obsolet i marcadament restrictiu dels drets individuals.

Amb la proliferació de noves formes de convivència, amb la davallada de la família patriarcal i amb el creixent procés d'individualització de les relacions socials, en un sentit ample, el sistema de protecció social vigent contribueix a mantenir unes estructures obsoletes que ja no corresponen a la realitat d'avui. Amb la universalització de la sanitat al llarg dels anys vuitanta es va fer un pas de gegant cap a una societat de benestar en què l'accés als drets socials no depèn de la situació familiar, de l'estat civil o de la integració al mercat de treball. Actualment, qualsevol ciutadà i qualsevol ciutadana tenen dret a l'assistència sanitària independentment de si han cotitzat o no prèviament. Aquest és potser el millor exemple del que volem dir amb els termes de desmercantilització i desfamiliarització. Si bé la prestació dels serveis sanitaris s'ha individualitzat (cosa que no vol dir que les famílies no continuïn tenint un paper bàsic i fonamental en el manteniment de la salut de les persones), la provisió d'altres menes de beneficis de l'Estat del benestar continua dependent de la integració al mercat de treball o de la situació familiar.

Les constitucions dels estats avançats, com és el nostre cas, atorguen en teoria uns drets socials a tots els ciutadans i ciutadanes. La societat de benestar consisteix bàsicament en la provisió de transferències i serveis a les persones, amb la finalitat d'efectuar una redistribució de la renda i de pal·liar els efectes indesitjables del mercat. Segons una de les concepcions de l'Estat del benestar, totes les ciutadanes i els ciutadans adults poden fer valer els seus drets directament davant l'Estat en la mesura que ho són i independentment de les seves circumstàncies personals. És el règim que trobem, per exemple, als països escandinaus, basat en l'universalisme i en la individualització dels drets. En d'altres països, en canvi, com és el cas del nostre, aquestes característiques només les trobem en determinats sectors del sistema de benestar, que en el seu conjunt encara continua informat per allò que podríem anomenar *familisme*. En aquest tipus de règim, les funcions de protecció social són compartides entre l'Estat i la família, la qual n'assumeix una part molt important.

Tanmateix la tradició familista també té una altra cara positiva: la de la solidaritat volguda o moral entre generacions que es dona en

cultures de tradició catòlica, menys individualistes que les de tradició protestant, en les quals, en canvi, l'assistència social és en un grau important assumida per organitzacions de la societat civil que complementen l'acció pública de l'Administració. L'element destacable en la solidaritat i intercanvi entre generacions, tan comuna a Catalunya, és que manté els lligams relacionals i afectius molt valorats a casa nostra per al benestar de les persones de tota edat i condició. Pensem que des de l'acció pública de la Generalitat caldria fer una política que tingués en compte aquestes solidaritats familiars o entre individus, no pas per mantenir les relacions familiars tradicionals, com fins ara ha fet, sinó per facilitar que el repartiment de les càrregues de cura dels familiars dependents entre homes i dones pugui tenir lloc i exercir-se en les millors condicions possibles (mesures de conciliació ocupació-família), sense menystenir la responsabilitat que pertoca al sector públic com a garant dels drets constitucionals de tota la ciutadania. No es tracta, per tant, de sostenir una institució en les seves formes del passat, sinó en les diverses modalitats en què els actors socials la configuren avui. En aquesta línia, la Generalitat ja s'ha mostrat sensible a problemàtiques com les de la legalització de les parelles de fet. Cal un nou contracte entre homes i dones, i també entre les generacions, que garanteixi un ús racional dels recursos públics i que possibiliti a tots els homes i dones, amb independència de la seva situació familiar i laboral, un accés real als drets de ciutadania social.